

===== Kosztyó Gyula =====

/// Csendőrségi házkutatás egy kárpátaljai görögkatolikus kolostorban

== Bevezetés

Ebben az írásban azt mutatjuk be, hogy miként zajlott 1939. március 23-án egy csendőrségi házkutatás a munkácsi görögkatolikus szerzetesrend kolostorában, közvetlenül a terület Magyarországhoz csatolását követően. Igyekszünk megállapítani a házkutatás indokát, miközben bemutatjuk, hogy a katonai közigazgatás idején milyen sztereotípiák uralkodtak a Bazil-renddel kapcsolatban. Ezen túl azt is megvizsgáljuk, hogy milyen kedvezőtlen külpolitikai hatása volt a házkutatásnak, miközben az eset belpolitikai következményeivel is foglalkozunk. Fontosnak tartjuk bemutatni, hogy milyen narratívát alkottak az eseményről a magyar karhatalom házkutatást végrehajtó tagjai, a szervezet vezetése és a helyi közigazgatás, illetve az azt elszenvedő szerzetesrend. Ezzel kapcsolatban rávilágítunk a különböző elbeszélések azonosságára csakúgy, mint az ellentmondásokra, miközben az egész történetet a magyar belpolitika kontextusába helyezzük.

A történet eseményeit az alábbi források alapján igyekeztünk rekonstruálni. Egyrészt a Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd Hadtest Parancsnokság ügyészenek jelentése alapján, melyet a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságának az ismeretlen tettesek ellen lefolytatott nyomozásról készített 1939. május 23-án, illetve a Munkácsi görögkatolikus püspökség irataiból, főleg annak levelezéseiből. Utóbbi források eddig érintetlenek voltak, tudományos munka tárgyát nem képezték.

A magyar történetírás a házkutatásról még nem alkotott képet, pusztán említés szintjén foglalkozott a témával. Célunk egyrészt ennek a hiánynak a pótlása, másrészt egy újabb példával igyekeztünk bemutatni, hogy a katonai közigazgatás idején hozott meggondolatlan intézkedések a nemzetiségi kisebbség körében nagyfokú bizalmatlanság kialakulásához vezettek. Bár a régi Magyarország nemzetiségei közül Teleki a ruszinságban látta a magyar államhoz leginkább lojális csoportot, mégsem akart egy horvát-típusú autonómiát, vagyis külön „szerződéses viszonyt” kialakítani velük.

Ehelyett a miniszterelnök az oktatásban és a hivatali ügyintézésben, illetve a saját önkormányzati szervek létrehozásában (vajdasági gyűlés) látta a ruszin öngazgatás megoldását, amelyről egy törvénytervezetet (*Törvénytervezet a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról*) is kidolgozott.¹ A visszacsatolt Kárpátalján kialakult hangulat azonban kedvezőtlen légkört teremtett a toleránsnak, türelmesnek beharangozott Teleki-féle Szent István-i nemzetiségi politika számára.

== A Munkácsi görögkatolikus püspökség helyzete Kárpátalja² visszacsatolása után

Az első bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországhoz Dél-Felvidék, ezen belül Podkarpatszka Rusz területének 12%-a, nagyjából az Ungvár, Munkács, Beregszász, Feketeardó vonaltól délre fekvő, döntő többségében magyarok által lakott terület. A nagyhatalmi döntés komoly hatással volt a helyi egyházi életre. A döntés a Munkácsi görögkatolikus püspökséget tulajdonképpen feldarabolta, így Sztojka Sándor görögkatolikus püspök Ungváron, a püspöki palotában maradt – míg hívei nagy része Csehszlovákiában –, ahol várta, hogy Magyarország és Csehszlovákia megállapodásra jusson Rómával a püspökség sorsáról.³ Serédi Jusztinián esztergomi érsek Rómában tárgyalt 1938 novemberében, ahol megállapodtak abban, hogy ezek a területek visszakerülnek a régi, Trianon előtti beosztásukba, az esztergomi érsek fennhatósága alá, míg a Csehszlovákiában – Kárpáti Ukrajna területén – maradt részeket adminisztrátorok kormányozzák.⁴ Személyi kérdésekben is megállapodtak, így Sztojka Sándor – akit Teleki Pál kultuszminiszter is támogatott – megmaradt püspöki székében. Ugyanakkor Teleki kifogásolta a Huszton felállítandó görögkatolikus püspökség gondolatát, mert az szerinte az ukrán befolyást fogja szolgálni. Teleki azt is ellenezte, hogy a Csehszlovákiában maradt munkácsi görögkatolikus egyházmegye

1 == Fedinec, 2009: 116.

2 == A Kárpátalja kifejezést 1918–1919-ben még csak elvétve használták a köznyelvben, akkor is főleg csak földrajzi értelemben, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros történelmi vármegyék megnevezésére. A négy vármegye területének északi, hegyvidéki részén szláv (ruszin), a déli, síkvidéki részén döntő többségében magyar nemzetiségű lakosság élt 1918-ban. Az első világháborút lezáró békeszerződések jóváhagyták az antant katonai intervencióját, melynek következtében cseh és román megszállás alá került a terület. 1920-tól a négy történelmi vármegyét Podkarpatszka Rusznak nevezte a berendezkedő csehszlovák közigazgatás. Ez a megnevezés 1938. november 2-ig volt érvényben, amikor az első bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolták a terület déli, síkvidéki, döntő többségében magyarok által lakott részét. Ezzel egy időben a hegyvidéki területen előbb megalakult az autonóm kárpátaljai kormányzat, 1939 tavaszán pedig Kárpáti Ukrajna. E hegyvidéki területet vette birtokba 1939. március 14. és 18. között a Magyar Királyi Honvédség, amelyet a korabeli magyar politikai elit Kárpátaljának (hivatalosan Kárpátaljai Kormányzói Biztosságnak, olykor Ruszinszónak, Ruszinkónak) nevezett. Munkámban én is a korban használt jelentésnek megfelelően használom a Kárpátalja kifejezést, vagyis az 1939 tavaszán Magyarországhoz csatolt területet értem alatta.

3 == Пекар, 1996: 503.

4 == Gergely, 1999: 78.

élére Nyárádi Dionisiust (Dénes) nevezzék ki, akit a kultuszminiszter magyarellenestek tartott. A magyar fenntartások ellenére a Szentszék a kőrösi görögkatolikus püspök, Nyárádi személyes irányítása alá helyezte Kárpáti Ukrajna görögkatolikusait.⁵ Nyárádi november 29-én érkezett Husztra, és megérkezésének első napjától az ukrán eszme nyílt hívének mutatkozott, és támogatta Kárpáti Ukrajna függetlenségét.⁶

Az első bécsi döntéssel Kárpátalja déli, magyarlakta sávjával a munkácsi görögkatolikus püspökség töredéke: 35 parókiája került Magyarországhoz, a püspökség székhelyével, Ungvárral együtt, míg Csehszlovákia területén maradt a görögkatolikus parókiák jelentős része (280 darab). Serédi elképzeléseinek a végrehajtására csak 1939 nyarán került sor. Főleg azért, mert a válságos helyzetben lévő Csehszlovákiával annak bizonytalan geopolitikai helyzete miatt a Szentszék már nem kívánt tárgyalni, ráadásul megváltozott a politikai helyzet is. Hitler Csehszlovákia teljes szétzúzására irányuló terve áthúzta mind Volosin Avgusztin⁷ és a fiatal ukrán állam⁸ számításait, mind pedig Serédi hercegprímás – fentebb vázolt – egyházkormányzati elképzeléseit. Így miután 1939. március 14-én Szlovákia kikiáltotta függetlenségét, a Magyar Királyi Honvédség ezen a napon támadást indított – a Huszton Volosin által kikiáltott – Kárpáti Ukrajna elfoglalására. A terület birtokbavétele március 18-án fejeződött be.

A márciusi magyar katonai akcióval a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye (a Romániában maradt töredékek kivételével) teljes mértékben visszakerült Magyarországhoz. Teleki Pál miniszterelnök és Csáky István külügyminiszter 1939. áprilisában Rómába utazott, ahol Luigi Maglione bíboros államtitkárral újra tárgyalták Serédi Jusztinián novemberi elképzeléseit. Ennek a Szentszék 1939. július 19-ei bulája lett az eredménye. A Dioecesium fines bulla egyebek mellett a munkácsi görögkatolikus egyházmegyét – 278 parókia – az esztergomi érsek joghatósága alá rendelte.⁹ Miközben a magyar diplomácia a Trianon előtti munkácsi egyházmegye visszaállításán dolgozott, addig a magyar katonai vezetés 1939. március 18-án katonai közigazgatást léptetett életbe Kárpátalján.

5 = = Botlik, 1997: 252–253.

6 = = Пекар, 1992: 304.; Vehes–Tokar, 2010: 118.

7 = = Volosin Avgusztin (1874–1945), görögkatolikus pap. Budapesten szerzett teológiai végzettséget. A két világháború között pedagógiai, pártpolitikai tevékenységet fejtett ki. 1925–1929 között a csehszlovák parlament képviselője. A müncheni konferenciát követően az első kárpátaljai kormány államtitkára, majd Bródy András letartóztatás után annak második miniszterelnöke volt. Politikai működésében az ukrán orientációt képviselte. Ő volt a miniszterelnöke a rövid életű Kárpáti Ukrajna nevű államalakulatnak 1939. márciusában. A magyar csapatok bevonulása után Prágában telepedett le, ahonnan 1945-ben a szovjet titkosszolgálat egy moszkvai börtönbe hurcolta, ahol hamarosan meghalt.

8 = = 1939. március 15-én hajnalban a Volosin-kormány kikiáltotta Kárpáti Ukrajna önállóságát, ami mindössze néhány óráig tartott. A Magyar Királyi Honvédség ugyanis megkezdte Kárpáti Ukrajna birtokbavételét, és ezzel az új állam is megszűnt.

9 = = Csíky, 2018: 238.; Gergely, 1999: 86.

== A Bazil-rend előtörténete 1939-ig

A Bazil-rendnek a Munkács melletti Csernekhegyen lévő kolostorát Korjatovics Theodor podóliai herceg szerzetesei alapították még a 15. században.¹⁰ A baziliták társadalmi tevékenysége összetett volt. Ungváron nyomdát létesítettek, ahol számos könyvet és időszakos lapot adtak ki. Beregdédában intenzív földműveléssel foglalkoztak. Céllal tűzték ki a vallási és tudományos jellegű nyomtatott olvasmányok kiadását, missziós és hitterjesztő munka végzését. A rend nagy hangsúlyt fektetett az oktatásra és az árvagondozásra is. A bazilita kolostorok közül a máriapócsi a Hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye területén volt, szervezetileg a magyarországi Provinciához tartozott, aminek központja a csernekhegyi monostor volt. 1918. augusztus 23-án „nagy káptalant” (gyűlést) tartott a Bazil-rend Ungváron, ahol elhatározták, hogy a rend magyar ágát megreformálják, amire a jezsuitákat kérték fel.¹¹ Mindezt azonban áthúzták az első világháborút lezáró békeszerződések, pontosabban a területi átrendeződések. A csernekhegyi kolostor Csehszlovákiához került. 1920. augusztus 2-án átvették a galíciai (ukrán) baziliták, akik végrehajtották a rend megreformálását.¹² A reformot először a magyar szerzetesek fogadták el, így 1921-ben Csernekhegyen megnyílt a noviciátus (szerzetesképzés). A magyar szerzetesek között is volt olyan, aki nem itt, hanem Galíciában végezte el a képzést. Az onnan hazatért szerzetesek vezették a máriapócsi kolostort is.¹³ Az itteni rendházban azonban nem mindenki fogadta örömmel a Galíciában képzett szerzetesek működését. A Magyar Görögkatolikus Országos Szövetsége például 1929. június 11-én kérvénnyel fordult XI. Pius pápához, hogy vegye ki a máriapócsi bazilita kolostort a galíciai kötelékből, és szervezze önálló apátsággá. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy a galíciai baziliták az „ukranizmust”, az ukrán egység gondolatát terjesztik. A Szentszék válasza az volt, hogy e kezdeményezésnek a máriapócsi szerzetesektől vagy a Hajdúdorogi Ordinátustól kell kiindulnia. Miután lezajlott a Bazilita Rend reformja, 1932. április 2-án újra egyesítették a Trianon előtti Magyarország bazilita rendházait, amely a Szent Miklós Provincia nevet kapta. Ehhez csatolták az öt csehszlovákiai,¹⁴ egy jugoszláviai, egy magyarországi és két romániai bazilita rendházat. A tartományfőnök Bulik Polikárp Péter lett, aki Ungváron székel. Minden országban helyi, regionális joghatósággal felruházott területi főnök működött.

A csernekhegyi kolostor nem került Magyarországhoz az első bécsi döntéskor, hanem csehszlovák fennhatóság alatt maradt. Mivel a dombra épült épület masszív, erős falakkal bírt, az ablakaiból pedig rálátás nyílt Munkácsra, kulcsszerepet játszott a csehek 1939. január 6-án végrehajtott támadásában az akkor már Magyarorszá-

10 == Pirigyí, 1990a: 71.

11 == Pirigyí, 1990b: 145.

12 == Botlik, 1997: 248.

13 == Uo.

14 == Csernekhegyi, ungvári, husztbaranyai, kisbereznai, miszticei.

hoz tartozó város ellen, az ún. „vízkereszti csata” során. A csehek páncélgépkocsikat helyeztek el a kolostorban,¹⁵ aminek ablakában golyószórót állítottak fel, ahonnan január 6-án tüzet zúdítottak a városra.¹⁶ Főleg a város vízművét lőtték, pontosabban annak gépházát, abból a célból, hogy víz- és áramellátási gondokat okozzanak a városban.¹⁷ A kolostor felől érkezett az a 17 gránát is, amelyek Munkács különböző pontjain csapódtak be.¹⁸ „Az volt a parancsuk, mondták az elfogott katonák, hogy a Szent Bazil kolostorból adott piros-kék fényjelre Oroszvéget kell megtámadni és visszafoglalni” – mondta R. Vozáry Aladár munkácsi újságszerkesztő a *Pesti Hírlap*nak.¹⁹ Azt nem tudjuk pontosan, hogy a szerzetesek tényleg támogatták-e a csehszlovák katonaság „bekvártélyozását” a kolostorba, vagy sem. Őket a csehek egyes források szerint kiköltöztették a támadás előtti nap a kolostorból.²⁰ Ennek ellenére a szerzetesek megítélése kedvezőtlen volt a magyar közigazgatás idején.

A negatív kép kialakulásához hozzájárulhatott az is, hogy a munkácsi incidens miatt mind a helyi, mind pedig az országos magyar sajtóban fellángolt az ukránellenesség, amely kisebb mértékben már 1938 novemberében is jellemző volt. A *Népszava* már 1938. november 16-án arról számolt be, hogy „több helyütt összetűzés támadt az ukránérzelmeik és a lakosság között”.²¹ A korabeli napilapok szerint egyre erősebb ukrán agitáció zajlik a ruszinok körében Kárpáti Ukrajna megteremtésére, amely a magyar vélekedés szerint életképtelen lenne Magyarország nélkül, főleg ami a lakosainak élelmezését illeti.²² 1939 tavaszán a helyi lapok állandó témája volt Kárpáti Ukrajna mindennapjai. „Gyilkol a »Szics«-gárda!”²³ „Munkát és kenyeret az ukrán terrortól agyonsanyargatott ruszin népnek!”²⁴ „Minden demonstratív megnyil-

15 = A csehszlovák fogságba esett Gerzsényi Zoltán határőr visszaemlékezése szerint a kolostorból érkeztek a cseh páncélosok. B. Stenge, 2019a: 123. Balogh László munkácsi hentes, aki civilként csatlakozott Munkács védelméhez, szintén megerősítette visszaemlékezésében, hogy a kolostor irányából érkeztek a páncélgépkocsik. Lásd: Mit mond egy szemtanú, aki részt vett a harcokban? *Az Óslakó*, 1939. január 15. 2.

16 = Amikor Gerzsényi Zoltánt és két másik társát a csehek elfogták és magukkal vitték, a csernekhegyi kolostorban helyezték el őket. „Ezután bennünket hátrakísértek a kolostorba, és kb. 8h 30-ig ott őriztek. Itt láttam, hogy a kolostor egyik ablakából golyószóróval kilőttek Oroszvég és Munkács irányába.” B. Stenge, 2019a: 123.

17 = A Bazil-rendház tűz alá veszi a vízműveket. *8 Órai Újság*, 1939. január 8. 1–2.

18 = Hős nemzetőrök. *8 Órai Újság*, 1939. január 8. 1.

19 = Vozáry Aladár országgyűlési képviselő elmondja a cseh betörés ismeretlen részleteit. *Pesti Hírlap*, 1939. január 10. 17.

20 = Újabb részletek az orvtámadásról. *Pesti Hírlap*, 1939. január 12. 1.

21 = Szüntelenül folynak a harok Ruszinkóban. *Népszava*, 1938. november 16. 14.

22 = Ruszinkó csak Magyarországtól remélheti súlyos élelmezési válsága megoldását. *Népszava*, 1938. december 1. 12.

23 = Gyilkol a „Szics”-gárda! Egy zaricsói ruszin gazdát holtra vertek a terroristák. *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. február 17. 1.

24 = Munkát és kenyeret az ukrán terrortól agyonsanyargatott ruszin népnek! *Az Óslakó*, 1939. február 12. 1.

*vánulást a fegyveres ukrán terror-alakulatok elfojtanak*²⁵ – ilyen és ehhez hasonló cíkcímeket lehetett olvasni a korabeli helyi lapokban.

A szerzetesekkel szembeni ellenszenv fokozódásához is ez a sajtóban tapasztalható ukránellenes hangulat járulhatott hozzá, hisz a január 6-ai támadáskor úgy tűnhetett Munkácsról nézve, hogy a kolostorbéliek önként vettek részt a cseh támadásban, vagyis a cseh vagy az ukrán politikai irányzatot „védték”, így ellenséggé minősítették őket. A negatív megítélés kialakulásában szerepe lehetett annak is, hogy Popoff Mihály görögkeleti prépost (1941-től görögkeleti püspöki helynök) is ukrán érzelműeknek tartotta a csernekhegyi szerzeteseket, akiket ukrán politizálással vádolt, még Kárpátalja magyar katonai birtokbavétele előtt.²⁶

= = A Bazil-rend a visszacsatolás és a magyar katonai közigazgatás idején

1939. március 14-én a Magyar Királyi Honvédség megkezdte Kárpátalja birtokbavételét. A hadműveletek végrehajtásához három fő támadó csoportot alakítottak ki: az ungvárit, a munkácsit és a beregszászit. A munkácsi támadó csoport parancsnoka Bély Alajos ezredes, az 1. lovasdandár parancsnoka lett. Az ő vezetésével indult a munkácsi csoport korlátozott célú támadása 1939. március 14-én reggel hat órakor a Munkáctól északra fekvő Klastromalja és Oroszvég irányába.²⁷ Ekkor kerül Magyarországba a csernekhegyi kolostor, amelynek épületére délután négy órakor vonták fel a magyar zászlót.²⁸ A területi változásokkal 1939-ben öt kárpátaljai, 1940-ben – a második bécsi döntés nyomán – három romániai bazilita monostor került vissza Magyarországhoz. Ekkor a Szent Miklós Provincia vezetője Dolhy Leontin tartományfőnök volt, aki Máriapócson székelt. Nemzetiségi csoportfőnököket választottak, így a román ágat Maxim Athanáz, a magyar ágat Dudás Bertalan, a ruszin ágat Sztankaninec Antal vezette. Miután 1942-ben Dolhy tartományfőnök meghalt, Róma Dudás Bertalant nevezte ki helyére.²⁹

Kárpátalján katonai közigazgatást vezettek be 1939. március 18-án,³⁰ és nyomban „tisztozgatási akció” vette kezdetét, elsősorban a kommunista és az ukrán irányzat hívei ellen. Utóbbihoz tartozott a Bazil-rend csernekhegyi kolostora is, ahol Zöldi Márton csendőr főhadnagy 15 társával 1939. március 23-án házkutatást tartott. Ezt követően Sztankaninec Antal szerzetes feljelentést tett Angelo Rotta pápai nunciushoz ismeretlen katonák ellen a házkutatás során elkövetett rongálások és az alkalmazott erőszak miatt. Március 28-án Sztankaninec védelmet kért Serédi Jusztinián ér-

25 == Ostromállapot Ruszinkóban! *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. január 30. 1.

26 == A munkácsi öreg hársfa. *Budapesti Hírlap*, 1939. március 5. 5.

27 == B. Stenge, 2014: 98.; A munkácsi helyőrség parancsnokának intézkedései. *Pesti Hírlap*, 1939. március 15. 2.

28 == Lázadás az elnyomók ellen. *Budapesti Hírlap*, 1939. március 16. 3.

29 == Pirigyi, 1990b: 148–149.

30 == Kosztyó, 2020: 232–253.

sektől is, mert „*a magyar katonák házkutatással kapcsolatban kifosztották és megkárosították őket*”. Serédi hercegprímás március 31-én az ügyben Sztojka Sándorhoz, a munkácsi görögkatolikus püspökhöz fordult, akit kért, hogy derítse ki, mi volt a tényleges oka a házkutatásnak.³¹ Sztankaninec páter április 15-én panaszt tett a munkácsi honvéd állomásparancsnokságnál is. Elpanaszolta, hogy a magyar katonák lövöldöztek, erőszakoskodtak, az ajtókat betörték, az értékesebb tárgyakat pedig teherautóra pakolták és magukkal vitték. A károkat 61 514 pengőre becsülte.³² Kérte az állomásparancsnokot, hogy „*méltóztassék kárrevíziós bizottságot kiküldeni és az okozott kárt helyszínen megtekinteni*”.³³ A páter – a rendelkezésre álló iratok alapján – nem kapott választ.

Ezzel szinte egy időben Serédi érsek levelet kapott Andrej Septickij leMBERGI görögkatolikus érsektől, aki sajnálatát fejezte ki az erőszakos cselekmény miatt. (Nem tudjuk, ő kitől értesült a házkutatásról, feltehetőleg őt is tájékoztatta Sztankaninec Antal a történekről.) Kérte Serédit, hogy az ügyet vizsgálják ki, és kárpótolják a Bazil-rendet.³⁴ Az esztergomi érsek azonnal továbbította a kérést Teleki Pál miniszterelnökhöz, hozzáfűzve a Sztojkatól és Sztankaninectől beérkező információkat a házkutatás részleteiről, az okozott kár mértékéről. Serédi kérte Telekit, hogy vizsgálja ki az ügyet, és „*amennyiben a szerzetesek politikai magatartásukkal vétettek a magyar és ruszin egyesülés ellen, kellő kivizsgálás után bünhődjenek*”. Hozzátette, mivel a csernekhegyi kolostor a ruszin zárándoklatok szent helye (címünnepe Szent Miklós püspök napján volt, amikor sokan keresték fel a helyet), a rend ellen ne legyenek ilyen akciók. Ahogy fogalmazott, „*a magyar államnak itt mutatott nagylelkűsége hatását messze vidékre szét fogja sugározni*”.³⁵ Teleki Pál Pataky Tibortól, a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának államtitkárától érdeklődött az esetről 1939. május 2-án. Mivel az államtitkár sem tudott érdemleges válasszal szolgálni, Pataky Werth Henrik gyalogsági tábornokhoz, vezérkari főnökhöz fordult.³⁶ Werth azt válaszolta, hogy ő kezdeményezte a nyomozást a házkutatás során elkövetett rablási és vagyonrongálási vádak kivizsgálására a kassai VIII. honvéd-hadtest

31 = = KTÁL, Fond 151., op. 18., od. zb. 1704., 1. 2177/1939. Serédi Jusztinián esztergomi érsek levele Sztojka Sándor püspökhöz a Bazil-rend csernekhegyi kolostorának házkutatásáról. 1939. március 31.

32 = = A viszonyítás kedvéért egy férfi napszámos bére a korabeli Kárpátalján kb. 3–5 pengő között változott.

33 = = Uo. 3–5. Sztankaninec Antal levele a munkácsi honvéd állomásparancsnoksághoz a március 23-ai házkutatás során okozott károkról. 1939. április 15.

34 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 3. Andrej Septickij leMBERGI érsek levele Serédi Jusztinián esztergomi érsekhez a csernekhegyi kolostorban lezajlott házkutatásról. 1939 (pontos keltezés neheze olvasható).

35 = = Uo. 2. 2525/1939. Serédi Jusztinián levele Teleki Pálhoz a csernekhegyi kolostorban végzett házkutatásról. 1939. április 18.

36 = = Pataky Tibor levele Werth Henrik gyalogsági tábornokhoz a csernekhegyi bazilita kolostor főnökének panaszáról. 1939. május 2.

parancsnoknál még 1939. április 5-én.³⁷ Ez azonban csak részben volt igaz. Sztankaninec Antal március 27-én Angelo Rottának írt panaszlevele volt a kiindulópont, amelyben vagyronrongálással³⁸ és lopással³⁹ vádolt ismeretlen egyéneket.⁴⁰ A pápai nuncius a magyar Külügyminisztériumnak továbbította a panaszt, onnan értesítettek Werth Henriket.⁴¹

A munkácsi csendőrörs, feltehetőleg Werth utasítása után, 1939. április közepén kezdte meg a bizalmas nyomozást az ügyben. A május végén lezárt nyomozást Babós József őrnagy, hadbíró, honvéd ügyész végezte. A nyomozás, amely arra irányult, hogy az intézkedő csendőrök hivatali eljárása megfelelő volt-e, megállapította, hogy a házkutatás során Zöldi Márton⁴² szabálysértést követett el. Megszegte a hivatali eljárást és a Cs-I. jelzésű Szolgálati Utasítás vonatkozó rendelkezését figyelmen kívül hagyta, hisz a házkutatás alkalmával a szerzetesek megmotozása során bizalmi egyéneket nem alkalmazott. Továbbá a rendház főnökét kizárta a szerzetesek motozásából, illetve a lefoglalt hadianyagokról nem készített jegyzéket, és annak egy példányát a rendház főnökének nem adta át. Szintén szabálysértést követett el azzal, hogy két szerzetest indokolatlanul megbilincsel, több helyiség ajtaját feltörte, holott

37 = = Uo. Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnökének beszámolója Teleki Pál miniszterelnökhöz az oroszvégi bazilita kolostor panaszának kivizsgálásáról. 1939. június 24.

38 = = Sztankaninec Antal levele szerint egy íróasztalt, egy írógépet, kettő zárat, kettő szekrényt és egy pénzszekrényt megrongáltak, összesen 3100 cseh korona értékben.

39 = = Sztankaninec Antal levele szerint a szerzetesek beleegyezése nélkül elvettek: egy prémés télikabátot, két fényképezőgépet, egy megafont és mikrofont, egy Ciklostyle sokszorosítógépet, egy cirill betűs sokszorosítógépet, négy darab arany áldoztató kanalat, kettő ollót, egy amerikai fűrógépet, két mérnöki körzót, egy darab benzin nittoló gépet, egy darab tükröt, 850 darab aranyérmét, egy aktatáskát, különböző toilette-dolgokat, fotópapírokat, Mária-kegykép votákat, egy bőröndöt fehérneművel, kettő zsebórát, kettő ébresztőórát, kilenc borotvát, 15 töltőtollat, négy írógépet, 17 pár fuszeklit, hat zsebkést, három pokrócot, három rasiergépet, borotvazsilletteket, három pár kesztyűt, 50 kg firneiszot, egy szentségtartót, egy pénztárcát (benne 60 cseh koronával), 12 üveg bort, 10 liter bort demizsonnal, egy fa oltókést, egy bőrvágó kést, egy üvegmetsző gyémántot (kést), egy tükröt, kettő zsebkendőt, kettő pasztát, kettő szíjat, egy szemüveget, egy noteszt, különböző igazolványokat, útleveleket, naplókát, számadási könyveket, a kolostor kasszájából 6000 cseh koronát, 90 dollárt, 150 pengőt, 2780 cseh korona templomi pénzt, 300 cseh korona misepénzt. Összesen 58 414 cseh korona, 90 dollár és 150 pengő értékben vettek el tárgyakat jogtalanul.

40 = = Sztankaninec Antal ugyanilyen mennyiségű kárértékről tett panaszt Serédi Jusztiniánnak és Nemes József ezredesnek, Munkács állomásparancsnokának is.

41 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 12–12a. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészének jelentése a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefojtatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

42 = = Zöldi Márton (1912–1946) háborús bűnösként elítélt és kivégzett csendőrhadnagy. 1939-ben részt vett Kárpátalja „pacifikálásában”, 1942-ben az újvidéki razziában is. 1943-ban hadbírószági eljárást indítottak ellene, de 1944-ben Németországba szökött, ahol beállt az SS-be. Magyarország német megszállása után hazatért, és vezető szerepet játszott a zsidóság deportálásában.

ezeket a szerzeteseknél lévő kulcsokkal vagy mesteremberekkel felnyitathatta volna. A nyomozás szerint Zöldi Márton csendőrhadnagy a munkácsi csendőrőrsön nem tájékozódott a helyzetről, valamint a házkutatás után a kolostorban állítólag összegyűjtött és Beregszászban leadott hadianyagról és felszerelésekről nem tett jelentést, mindössze annyit közölt, hogy „különös eredmény nincs”.

A vizsgálat végén Babós hadbíró arra a következtetésre jutott, hogy a mulasztás nem elegendő a bűnvádi eljárás megindításához, szerinte nem igazolódott minden kétséget kizáróan, hogy a csendőrök tényleg mulasztottak volna. Ezt azzal indokolta, hogy egyrészt hiányoznak a szükséges bizonyítékok, másrészt azok összegyűjtése, beszerzése rendkívül nehéz. Ezen okok miatt pedig a nevezett csendőrök elleni bűnvádi eljáráshoz nem volt meg a szükséges alap. Így azt javasolta, hogy „tegyék félre”, vagyis szüntessék meg az eljárást. (Zöldi Mártont időközben Kárpátaljáról a Pécsi csendőrkerület csurgói csendőrszárnyához helyezték át, emiatt a Magyar Királyi Csendőrség Főfelügyelője vette át az ügyet.)⁴³

= = A házkutatás menete a nyomozás eredménye szerint

A Babós őrnagy vezette vizsgálat megállapította, hogy a csernekhegyi szerzetesek magatartása erősen kifogásolható, „magyarellenes”, mert a csehek oldalán tevékenyen részt vettek a vízkeresztí csatában, az „ukrán-mozgalom”-ban, és hadianyagokat rejtettek el a kolostorban. (A munkácsi csendőrparancsnokságot 1939. március 20-án értesítették Beregszászból, hogy a munkácsi kolostorban hadianyagot rejtegetnek.)

1939. március 23-án a Munkácsal egybeépült Órhegyalja csendőrőrsének vezetője parancsba adta a Rácz Jánosból és Horváth Ferencből álló csendőrrjárőrnek, hogy Oroszvég és Klastromalja községekben gyűjtsék össze a csehszlovák eredetű fegyvereket, és szállítsák be az őrsre. A járőr betért az oroszvégi községházára, ahol Podolcsák Miklós jegyzőtől fegyverek iránt érdeklődött. Ugyanakkor érkezett a községházára a klastromaljai kolostorban vendégeskedő Matrincez János szerzetes is, aki éppen arra kérte Podolcsákot, hogy szállíttassa el a csehek által hátrahagyott hadianyagot, mivel a helyiségekre a kolostornak szüksége van. A jegyző közölte a csendőrrjárőrrel Matrincez kérését, akik két oroszvégi lakost (Sponták Jánost és Huzsvai Mihályt), mint bizalmi embereket, magukhoz vettek, és a kolostorba mentek. A kolostorba érve felnyitottak két szobát Buzsára István szerzetes jelenlétében, ahol cseh és szicsgárdista katonai felszereléseket és lőszert találtak. A tárgyakat a kolostor kocsián beszállították az oroszvégi csendőrőrsre. A csendőrrjárőr éppen csak eltávozott a kolostorból, amikor egy tehergépkocsin megérkezett Zöldi Márton csendőrhadnagy (aki nem sokkal azelőtt fogott el és végzett ki – saját kezűleg – szicsgárdistákat Tiszaborkúton), illetve a parancsnoksága alá tartozó 15 egyenruhás csendőr és két

43 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 12–12a. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészének jelentése a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefolytatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

polgári ruhás csendőrnyomozó. Zöldiek csendőrkülönítménye Beregszászból indult Munkácsra 1939. március 23-án reggel, Hódosy Pál csendőrőrnagy parancsával, mely szerint házkutatást kell tartaniuk a csernekhegyi kolostorban. Az indok az 1939. március 22-én a „Kárpát-csoport” csendőrszázlój parancsnoksághoz beérkezett jelentésben foglaltak ellenőrzése volt.

A csernekhegyi kolostor 1939-ben⁴⁴

Amikor a teherautó megállt, Zöldi hadnagy kiadta a parancsot a kolostor átjutására, majd fegyverükkel a kézben leugráltak a járműről, és elindultak a kanyargó úton gyalog a kolostor irányába. Miklós István sofőr egy géppisztollyal a teherautónál állt készenlétben, hogy szükség esetén a különítmény tevékenységét támogassa. Rövid séta után a csendőrök elérték a kolostor kapubejáratát, ami nyitva volt. Beléptek az udvarra, ahol a kőkerítés mellett két szerzetes állt, akik meglátva a csendőröket, beszaladtak a főbejáraton és bezárták maguk után az ajtót. Ekkor Zöldi parancsára Magyar Lajos a kőfalnál tüzelőállást vett fel, hogy a kolostorba bevonuló csendőröket támogassa. (A nyomozati jelentés szerint ugyanis Zöldi Márton „tudta”, hogy a szerzetesek magyarelles tevékenységet fejtenek ki, ezért attól tartott, hogy ellenállnak.) A bezárt ajtó mögött Zöldi „izgatott mozgásokat hallott”. Mivel a felszólítás ellenére

44 == Fortepan / Révay Péter.

a szerzetesek nem nyitották ki az ajtót, erősödött a gyanú Zöldiben, hogy a szerzetesek valamit rejtegetnek. Ekkor adott parancsot, hogy nyomják be az ajtót, így a csendőrök betörték a kolostorba. Az egyik szerzetes a földszinti folyosó egyik szobájába, a másik pedig a folyosó végén lévő helyiségbe szaladt be. Utóbbit – Kubicska Andrást – Zöldi Márton és két másik csendőr üldözőbe vette, és követték a pincébe. A csendőrök kézilámpával keresték a szerzetest, akit végül egy burgonyarakás tetején fogtak el. A többi csendőr a földszinten lévő helyiségeket átkutatta és az ott tartózkodó szerzeteseket a folyosóra kísérte. Már több szerzetes állt a folyosón feltartott kézzel, amikor Zöldi odaért a pincéből. Közöttük volt Sztankaninec Antal, aki felajánlotta Zöldinek, hogy ő majd lehívja az első emeletről a többi szerzetest. Zöldi nem fogadta el az ajánlatot, és utasítására a csendőrök mindenkit lekísértek a földszintre.

Ezzel egy időben a kolostorral szemben, a Latorca folyó bal partján dolgozó helyiek észrevették, hogy két személy a kolostor hátsó kijáratánál az erdő felé fut. Azonnal figyelmeztették Miklós István tehergépkocsi-vezetőt, aki a menekülők irányába golyószórával tüzet nyitott. (A nyomozati jegyzőkönyv szerint azért nyitott tüzet, mert azt hitte, szicsgárdistákról van szó.) Ekkor lövések érkeztek a kolostor felé is, de több mint valószínű, hogy a golyószóró lövedékei tévesztettek célt. Ezek a lövedékek Kinach Gergely szerzetes szobájának ablakán keresztül a mennyezetbe fúródtak. Mindez akkor történt, amikor két csendőr éppen a szobába lépett. Zöldi időközben már a padláson kutakodott, ahonnan azonnal lerohant, és arra lett figyelmes, hogy Kinach szerzetes szobájából por száll ki a folyosóra. Mivel Zöldi azt gondolta, a lövéseket a csendőrökre adta le valaki, lesietett a földszinten felsorakozott szerzetesekhez. Zöldi megbilincselte Kinach Gergelyt és Matrinecz Jánost, mivel a lövésekből támadásra következett. Majd megkérdezte, *„ki a rendház főnök?”*. Matrinecz jelentkezett, mire Zöldi azonnal utasítást adott, hogy a bilincseket vegyék le róla, majd pedig kérte Matrineczet, hogy *„ne vegye rossz néven, hogy ilyen izgatott és túlfűtött hangulatban éppen őt bilincselte meg”*. Eközben a csendőrök Zöldi parancsára már motozták a szerzeteseket. Zöldi utasította őket, hogy személyes tárgyakat ne vegyenek el tőlük, csak fegyvereket és lőszert. Ezután bekísérték őket a földszinten lévő ebédlőbe, ahol négy csendőr őrizte őket. Mivel az ebédlő ablakait bezárták, onnan sem a kolostor udvarára, sem az országútra nem lehetett kilátni.

Zöldi parancsot adott a többi csendőrnek, hogy kutassák át a kolostort. Az egyik csoport Zöldi vezetésével a földszintet és a pincét, míg a másik csapat az emeleti részt kutatta át. Házkutatás közben a csendőrök felfeszítették az ajtókat, elmondásuk szerint azért, mert nem voltak meg a kulcsok. A kutatás eredményeként Kinach Gergely szerzetes szobájában egy sokszorosítógépet és egy rádió hangerősítőt találtak, míg a földszinten, Kubicska András szerzetes szobájában egy lakattal lezárt faliszekrényben – a lakat felfeszítése után – egy bádogdobozt, amiben egy cseh ismétlőpisztolyt találtak. A pince átvizsgálásakor az egymásra rakott szőlőtaposókádak alatt egy cseh golyószórót, négy láda kézigránátot, egy láda lőszert, illetve az egyik szerzetes ágya alatt egy gyalogsági puskát fedeztek fel. Minden tárgyat a földszint

folyosójára hordták, majd kihívták a szerzeteseket. A vizsgálati jegyzőkönyvek szerint a baziliták nem tudtak választ adni arra a kérdésre, hogy ezek a tárgyak honnan származnak. A csendőrök teherautóra rakták és a beregszászi csendőrőrs egyik szobájába szállították az összegyűjtött tárgyakat.⁴⁵

= = A nyomozás ellentmondásai

Babós hadbíró a nyomozás során a tényállást tizenhét csendőr, huszonhárom szerzetes és huszonhárom munkácsi lakos (például Dudinszky Endre oroszvégi görög-katolikus esperes, Dudinszky Béla járási főszolgabíró, Komáromy László szolgabíró, Sörös János munkácsi római katolikus plébános) kihallgatása alapján állította össze. A kihallgatások során Zöldi beismerte, hogy a kutatás során ő rendelte el egy-egy helyiség ajtajának, egy szekrény ajtajának és egy lakatnak a felfeszítését. Kifejtette, hogy a szerzetesek magatartása gyanús volt, de hogy ezt miből gondolta, azt nem fejtette ki. Hasonlóan nyilatkozott a többi csendőr is, de szinte mindannyian azzal védekeztek, hogy Zöldi parancsára cselekedtek.⁴⁶ Minden gyanúsított csendőr egybehangzóan és határozottan tagadta, hogy a szerzetesek által felsorolt ingóságokat jogtalanul eltulajdonították volna. A szerzetesek értetlenül álltak a házkutatás előtt, mivel valamennyien azt vallották, hogy ők magyarellenes mozgalomban soha nem vettek részt. A kihallgatott munkácsiak főleg a kolostor és a szerzetesek 1939 előtti működéséről és „magyarellenességéről” beszéltek. Azt azonban figyelembe kell venni, hogy többségük ahhoz a magyar politikai elithez tartozott, amely a csehszlovák uralom alatt üldözést szenvedett, illetve részben az első bécsi döntés után, 1938. november elején került hivatalba. A jelentésében Babós közli ezeknek a kihallgatásoknak a vázlatos kivonatát is, amelyek számos ponton – főleg a szerzetesek vallomásait tekintve – ellentmondanak Babós ténymegállapításának és a csendőrök vallomásainak is. Nézzük az ellentmondásokat az események sorrendjében.

A nyomozást vezető hadbíró szerint a házkutatás indokolt volt, mert a szerzetesek magyarellenesek voltak és így nemzetbiztonsági szempontból veszélyt jelentettek. Amint arra korábban is utaltunk, a szerzetesrend valóban az ukrán mozgalom fontos intézménye volt. Ezt azonban a hadbíró mindössze a helyi munkácsi magyar egyházi, katonai és világi vezetők egyszerű „benyomására” vagy a „köztudomásúnak” vélt állításokra alapozta. Ilyen állítás volt Szentgyörgyi József százados tanúvallomása, aki részt vett 1939. március 14-én a meginduló magyar támadásban, amely elérte a kolostort. Véleménye szerint a kolostor ablakából a csehszlovákok fegyverrel tüzeltek a honvédekre és az ott tartózkodó bazilitákat meglátva a századosnak „az a benyomása alakult ki, hogy a figyellel a szerzetesek a cseh tűzgépet kezelő irányzó munkáját előse-

45 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 12–22. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészenek jelentése a Magyar Királyi Ungvári csendőrzászlóalj parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefojtatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

46 = = Uo.

gítették”.⁴⁷ A szerzetesek „ukranizmusát” támasztotta alá a csehszlovák időszakban két, magyarsága miatt meghurcolt testvérpár Dudinszky Endre és Dudinszky Béla is. Dudinszky Endre⁴⁸ oroszvégi görögkatolikus esperes tanúvallomása szerint a kolostorba ukrán érzelmű, magyarelles egyének rendszeresen bejártak, amiből az esperesnek „az a benyomása alakult ki, hogy a rendház tulajdonképpen hivatásától olyan területre siklott át, amely különösen magyar szempontból erősen kifogásolható”.⁴⁹ Azt is elmondta, hogy a kolostorban egy szerzetes 1939. január 1-jén kihirdette, hogy január 6-án nem lesz szertartás, amiből arra következtetett a nyomozást vezető hadbíró, hogy a szerzetesek előre tudtak a csehszlovák támadásról. (A tanúvallomás arra már nem tér ki, hogy a szerzetesek mivel indokolták a szertartás elmaradását.) A hadbíró jelentésében megjegyzi, hogy ezt – mármint a január 1-ei kihirdetést – öt munkácsi lakos vallomása is alátámasztja. Babós azonban nem konkretizálta, hogy pontosan ki ez az öt szemtanú, vallomásuk mit tartalmaz, így nem tudható, pontosan mit is támasztanak alá: azt, hogy ők is hallották a bejelentést, miszerint a szertartás elmarad, vagy azt, hogy a támadásról a civileknek is tudomásuk volt.

Dudinszky Béla⁵⁰ munkácsi járási főszolgabíró megerősítette, hogy „Munkács on köztudomású volt, miszerint a klastromaljai Szent Bazil szerzetesrend tagjai erősen ukrán érzelműek, vezetői ukrán emigránsok”.⁵¹ Azt is állította – forrás megjelölése nélkül –, hogy a szerzetesek az ott tartózkodó cseh katonákat és csendőröket élelemmel és lakással látták el. (Megjegyezzük, Dudinszky Bélát a hadbíró elfogulatlan, érdektelen tanúnak nevezte, ami azonban fenntartásokkal kezelendő. Ő ugyanis tagja volt annak a küldöttségnek, amely a csehek felkérésére 1939. január 6-án délután tárgyalni ment át Oroszvégre, a fehér zászlóval érkező gépkocsijukat azonban a cse-

47 = = Uo. 18.

48 = = Dudinszky Endre a két világháború között Oroszvégen élő esperes volt, aki 1920–1938 között végig kiállt magyarsága mellett. A cseh hatóságok állandóan vegzálták, míg végül egész családjával öccséhez menekült Beregszászba, Dudinszky Béla főszolgabíróhoz. Lásd: Madarász (szerk.), 1940: 399. Dudinszky Endre 1939 után a kormánypárt, a Magyar Élet Pártja szervező és aktív tagja lett Munkácson és környékén. Lásd: Bereg és Ugocsa k. e. e. vármegyék Magyar Élet Pártja hírei. *Kárpáti Magyar Gazda*, 1940. május 30. 4.

49 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 18. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészének jelentése a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefojtatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

50 = = Dudinszky Béla ellen 1927-ben a csehszlovák államvédelmi törvénybe ütköző bűncselekmény miatt letartóztatási parancsot adtak ki, de ő megszökött. 1938-ban tért vissza Beregszászba, majd Munkácsra a magyar csapatokkal. 1938 őszén a munkácsi járás főszolgabírója, 1941-ben pedig a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség vezetője lett. Lásd: Madarász (szerk.), 1940: 399.; A Dudinszky-eset s a magyar köztisztviselők. *Új Közlöny*, 1927. szeptember 1. 2.; A munkácsi járásban megindult az országépítő munka. *Az Őslakó*, 1939. február 26. 2.

51 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 18. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészének jelentése a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefojtatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

hek tűz alá vették, a kocsi az árokba csúszott, Dudinszky pedig könnyebb sérülést szenvedett.⁵² Ezért, illetve amiatt, hogy a csehszlovák vegzálások miatt 1927-ben elmenekült Kárpátaljáról, nem tekinthető „elfogulatlan” tanúnak.) Komáromy László munkácsi szolgabíró szintén elmondta, hogy a kolostor az ukrán propaganda „*főfészke volt*”, de azt is kifejtette, hogy az ukrán érzelmű vezetői már rég elmenekültek a kolostorból.⁵³ A tanúvallomások alapján Babós hadbíró az alábbi következtetésre jutott: „*Ilyen terhelő adatok alapján tényként kellett megállapítani, hogy a klastromaljai Szent Bazil rendház sürgős átkutatására – figyelemmel az akkori rendkívüli helyzetre – állambiztonsági szempontból szükséges és teljesen indokolva volt [sic!].*”⁵⁴

A szerzetesek kivonatokban közölt vallomásai főleg a motozásukról szóltak. A tizenhét letartóztatott szerzetes közül tizenhárom jelezte, hogy motozáskor vagy később a szobájából a csendőrök ingóságokat vettek el tőlük. Babós hadbíró a szerzeteseket újra és újra kihallgatta. Ez ahhoz vezetett, hogy néhány bazilita lényeges ellentmondásba került korábbi saját vallomásával, illetve némelyik rendtársáéval. Megala András például először azt vallotta, hogy az írógépét és sokszorosítót a csendőrök felrakták a teherautóra, amely az udvaron állt, közvetlenül az ebédlő bejáratánál. Később úgy módosította vallomását, hogy a teherautó az udvar bejáratánál állt. Babós kifogásolta ezt a vallomást is, hisz szinte mindenki azt vallotta, hogy az ebédlő ablakai, ajtói zárva voltak, így pedig nem láthatták, mi történik az udvaron. Sztankaninec Antal az Angelo Rottának írt levélben, amelyben a hiányzó tárgyakat sorolta fel, megemlített 850 darab Jézus szíve aranyérmét is, amit állítása szerint a csendőrök vittek magukkal. Ezt az állítását több vallomásban is megtette. Az utolsó kihallgatásán azonban beismerte, hogy a szóban lévő érméket nem rabolták el, mert ezek a rendház tulajdonában vannak. Szintén az ő vallomásában volt ellentmondás, amikor először azt állította, hogy a csendőrök magukkal vitték a kolostor számadási könyveit. Mint kiderült, ezeket a csendőrök nem vitték magukkal, a kolostorban maradtak.⁵⁵ Bendász János szerzetes azzal vált „hiteltelen” tanúvá, hogy nem emlékezett korábbi kijelentésére. Dudinszky Béla járási főszolgabíró ugyanis azt vallotta, hogy 1939. március 20-án négyszemközt beszélt Bendásszal, akitől megtudta, hogy a rendházban a vízkeresztű csatát megelőző napon megbeszélés folyt a munkácsi cseh rendőrkapitány és Sztankaninec Antal között. Bendász János kihallgatásán kijelentette, hogy nem emlékszik rá, hogy ilyet mondott volna. Védelmére annyit hozott fel, hogy januárban beteg volt, de ezzel hitelét csak tovább rontotta, hisz Babós hadbíró figyelmeztette, Dudinszkyval 1939. március 20-án beszélgetett.⁵⁶

52 = = Rálőnek a magyar parlamanterre. *Pesti Hírlap*, 1939. január 8. 4.

53 = = MNL OL K 28 107. tétel. 1939/L/16630. 18. U.187/39. I. szám. A Magyar Királyi Kassai VIII. Honvéd-hadtest Parancsnokság ügyészenek jelentése a Magyar Királyi Ungvári Csendőrzászlóalj Parancsnokságnak az ismeretlen tettesek ellen lefojtatott [sic!] nyomozásról. 1939. május 23.

54 = = Uo.

55 = = Uo.

56 = = Uo. 19a–20.

Mindössze három szerzetes volt, aki azt vallotta, hogy a kolostorban talált gránátokat és lőfegyvereket a csendőrök vitték oda. Sztankaninac szerint azért tették ezt, hogy „*kifogást találhassanak*”. Kinach Gergely állítása szerint is a csendőrök vitték magukkal a gránátokat ládákban, de szerinte azért, hogy rájesszenek a szerzetesekre. Drebitka Demeter szerzetes is hasonló vallomást tett a fegyverek eredetéről: a csendőrök azért vitték oda ezeket, hogy „*ezt használják fel ürügyül a betörés végrehajítására*”.⁵⁷ A szerzetesek állítását – miszerint nem volt fegyver a kolostorban, és azt a csendőrök hozták magukkal, nyomásgyakorlás végett – látszik igazolni, hogy, mint láthattuk, Rácz János és Horváth Ferenc örhegyaljai csendőrök március 23-án reggel, még Zöldiéek előtt keresték fel a kolostort, ahonnan cseh puskatöltényeket és egyéb katonai eszközöket szállítottak a csendőrörsre.

= = A habírói nyomozás következményei

Jelenlegi tudomásunk szerint a hadbírói nyomozás nem járt felelősségre vonással, az ügyet megszüntették. A szerzetesek hiába állították az ingóságok jogtalan eltulajdonítását, a csendőrök ezt kitartóan tagadták. A nyomozást nem könnyítette meg Zöldi Márton mulasztása, hogy nem készített jelentést és kimutatást a házkutatásról, illetve a lefoglalt tárgyakról. Másrészt az is igaz, hogy a szerzetesek is felületes, elmentmondó vallomásokot tettek. Babós hadbíró végül arra a következtetésre jutott, hogy Zöldi Márton több szabálysértést is elkövetett. Ennek ellenére Babós nem indított bűnvádi eljárást, mert Zöldit áthelyezték a pécsi csendőrkerület állományába. Mivel a szerzetesek „*túlnyomó részben [...] téves és valótlan körülményeket állítottak*”, hitelt érdemlően nem igazolódott, hogy a csendőrök tényleg ingóságokat loptak vagy foglaltak volna le. A hadbíró feltételezése szerint a kolostorba beszállított cseh katonák, csendőrök és pénzügyőrök is hozzájuthattak a szerzetesek ingóságaihoz, így akár ők is ellophatták azokat. Babós a feljelentést áttette a Magyar Királyi Csendőrfelügyelőhöz; az eljárás végkifejletéről nem rendelkezünk információkkal. Továbbá kérte, hogy a szóban forgó csendőrkülönítmény legénységének feljelentését és a Zöldi terhére megállapított mulasztások ügyét tegyék félre. A csendőrök által elkövetett rongálások miatt keletkezett anyagi károk megállapítását és megtérítését a polgári bíróság hatáskörébe utalta.

Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke az 1939. június 24-én kelt levelében foglalta össze Teleki Pál miniszterelnöknek a Babós hadbíró által lefolytatott nyomozás eredményét. Kifejtette, hogy a házkutatásra a kolostor szerzeteseinek „*magyargyűlölete*”, illetve az 1939. január 6-i csehszlovák betöréskor tanúsított magatartása miatt volt szükség. Túlzottnak tartotta, hogy a házkutatást betörésként és lopásként állítják be a szerzetesek. Alaptalannak nevezte a szerzetesek állítását, miszerint a csendőrök bármit is elvittek volna, és tényként közölte, hogy csak azok gránátokat, fegyvereket, lőszert szállítottak el. A panaszok tárgyát, az ingóságok eltűnését Werth

57 = = Uo. 20–20a.

is a cseheknek tulajdonította. Ekképpen összegezte a magyar katonai közigazgatás álláspontját a történekekről: „*A panasziratokból a kivizsgálás során megállapítottam, hogy azok valótlanok, vagy rosszindulatú beállításon alapszanak és így alkalmasak arra, hogy a honvédséget indokolatlanul kedvezőtlen színben tüntessék fel úgy a bel-, mint a külföld előtt.*”⁵⁸

Az ügy kis híján komoly következményekkel járt a csernekhegyi kolostorra nézve. 1939. május 26-án Szombathelyi Ferenc, a kassai VIII. honvéd hadtest parancsnoka Novákovits Bélával, a kárpátaljai katonai közigazgatást vezető altábornaggyal egyetértésben elrendelte, hogy a klastromaljai Bazil-rend nyolc ukrán érzelmű novíciusát (oktatóját) helyezték át Máriapócsra. A végrehajtásra egy hónapot adtak. Mivel ezt a rendház megtagadta, Szombathelyi parancsba adta, hogy 1939. július 1-én délután 16 órakor karhatalom igénybevételel hajtsák végre az átköltöztetést. Amikor erről Pataky Tibor értesült, azonnal telefonált a vezérkari főnökségnek a csapatok anyagi ellátásával foglalkozó 3. osztályára, és kérte, hogy a novíciusok átköltöztetését függesszék fel, ami meg is történt.⁵⁹ Bár Werth Henrik hozzájárult ehhez, Teleki Pálnak írt levelében figyelmeztette a miniszterelnököt, hogy a Bazil-rend ügyét – mivel 1939. július 7-én megszűnt a katonai közigazgatás Kárpátalján – immár a polgári közigazgatásnak kell „*rendezni*”.⁶⁰

== Összegzés

Miután Kárpátalja területe Magyarország fennhatósága alá került, Budapest megkezdte annak társadalmi és gazdasági integrációját. A terület visszaillesztésében, de főleg a konszolidáció folyamatában a budapesti politikai elit fontos szerepet szánt a munkácsi görögkatolikus püspökségnek, amely az ott élő ruszin lakosság szinte egyedüli értelmiségi rétegét jelentette. A görögkatolikus püspökség is partnerként tekintett Budapestre, mert annak segítségével kívánta orvosolni a két világháború között elszenvedett sérelmeket. Ez az egymásrautaltság volt az oka annak a reményekkel telt bizakodásnak, ami a két fél kapcsolatát már az első bécsi döntéstől és a visszacsatolás pillanatában jellemezte.

A katonai közigazgatás idején azonban meginogni látszott a kezdeti bizalom, nagymértékben a gyakorlatba ültetett „tiszogatási akció”-nak köszönhetően, amelynek fő célpontja az ukrán politikai irányzat volt, amelynek hívei közül sokan a görögkatolikus egyházhoz tartoztak. Vagyis nem kifejezetten a görögkatolikus egyház ellen léptek fel, ennek ellenére súlyosan érintették azt. Például Zöldi Márton csendőrkülönítménye szicsgárdistának tekintette és 1939. március 20-án kivégezte

58 == MNL OL K 28 107. tétel 1939/L/16630. g. Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnökének beszámolója Teleki Pál miniszterelnökhöz az oroszvégi bazilita kolostor panaszának kivizsgálásáról. 1939. június 24.

59 == MNL OL K 28 107. tétel 1940/E/15159. 1. 56/8. Werth Henrik levele Teleki Pálhoz a Bazil-rend szerzeteseinek áttelepítéséről. 1939. július 7.

60 == Uo.

Kupár Károly szentmihálykörtvélyesi görögkatolikus papot és társait.⁶¹ 1939. március 23-án szintén Zöldi Márton házkutatást tartott az ukrán érzelműnek tartott munkácsi görögkatolikus kolostorban. 1939. június elején pedig a katonai közigazgatás kiutasította Kárpátalja területéről az ukrán érzelműnek tekintett nagybocskói és rahói görögkatolikus apácákat.⁶² Úgy gondolom, hogy ezek az intézkedések hozzájárultak ahhoz, hogy a nemzetiségi lakosság körében nagyfokú bizalmatlanság alakult ki Budapesttel és az új magyar adminisztrációval szemben. Ennek kezelésére (megváltoztatására) talán békés évtizedek megfontolt, átgondolt szociálpolitikájára lett volna szükség, amire azonban a háborús körülmények között nem volt lehetőség. Ilyen helyzetben hiába hirdette Teleki Pál miniszterelnök toleranciát és türelmet hirdető Szent István-i nemzetiségi politikáját, a gyakorlatban a bizalmatlanság vált fokozatosan uralkodóvá a budapesti politikai elit és a munkácsi görögkatolikus püspökség kapcsolatában. A csernekhegyi kolostorban lezajlott házkutatás csak az első lépés volt a bizalomvesztés folyamatában, amelyet hamarosan újabbak követtek.

=== Levéltári források ===

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részleg (KTÁL)
Fond 151. A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)
K 28. A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának iratai

=== Hivatkozott irodalom ===

Bacsó, 2019

Bacsó Róbert: *A bazilita szerzetesrend Kárpátalján a kezdetektől a XX. század közepéig*. Szent Atánáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász.

Botlik, 1997

Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

61 == Ennek részleteit csak 1940 elején tudta meg Sztójka Sándor püspök. Így ez az ügy nem lehetett nagy hatással Sztójka Sándorra 1939 márciusában.

62 == A görögkatolikus apácák kiutasítását Sztójka Sándor püspök tudomásul vette, és Máriapócsról új apácákat küldött a helyükre.

B. Stenge, 2014

B. Stenge Csaba: Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben.

In: *Kárpáti Ukrajna. Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Szerkesztette: Fedinec Csilla. Kalligram Kiadó, Pozsony. 91–117.

B. Stenge, 2019

B. Stenge Csaba: A „vízkeresztí csata”. Csehszlovák-magyar határincidens

Munkácsnál 1939. január 6-án. I. rész. *Honvédségi Szemle*, I. sz. 119–131.

Csíky, 2018

Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*.

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet –
MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest.

Fedinec, 2009

Fedinec Csilla: Milyen legyen a ruszin autonómia? A kárpátaljai vajdaság ügye.

Magyar Kisebbség, 1–2. sz. 106–120.

Gergely, 1999

Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*.

Pannonica Kiadó, Budapest.

Koszttyó, 2020

Koszttyó Gyula: A katonai közigazgatás kérdése Kárpátalján 1939-ben. Gazdasági

és szociális keretek. In: *Veritas évkönyv 2019*. Szerkesztette: Farkas Judit

Antónia – Gali Máté – Schwarczwölde Ádám – Ujváry Gábor.

Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, Budapest. 232–253.

Madarász (szerk.), 1940

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerkesztette: Madarász

Elemér. Magyar politikai és közigazgatási compass Kiadóvállalat, Budapest.

Пекар, 1992

Пекар, Атанасій: Греко-католицька церква під час Карпатської України

(A görögkatolikus egyház Kárpáti Ukrajna idején). *Analecta. Ordinis S.*

Basilini Magni, 1–4. sz. 302–308.

Пекар, 1996

Пекар, Атанасій: Греко-католицька церква під час мадярської окупації

Закарпаття (1939–1944) (A görögkatolikus egyház Kárpátalja magyar

megszállásának idején [1939–1944]). *Analecta. Ordinis S. Basilini Magni*, I–4. sz. 500–520.

Pirigy, 1990a

Pirigy István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. I. kötet.
Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.

Pirigy, 1990b

Pirigy István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. II. kötet.
Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.

Vehes–Tokar, 2010

Vehes Mikola – Tokar Marian: Kárpáti Ukrajna egyházi ügyei. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerkesztette: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest. 117–119.

==== Sajtó ====

Az Őslakó

Budapesti Hírlap

Kárpáti Magyar Gazda

Kárpáti Magyar Hírlap

Népszava

Pesti Hírlap

Új Közlöny

8 Órai Újság

==== Fotó ====

Fortepan, 1939

Fortepan, 136249 / Révay Péter

Kulcsszavak

=====

Horthy-korszak, egyházak, határon túli magyarok

A Kijevi Ruszt keresztény hitre térítő I. Vlagyimir szobra a Dnyeper partján, 1959

Fortepan /Dobóczy Zsolt

/ Search at a Greek Catholic Monastery by the Gendarmerie in Transcarpathia /

The subject of the article is the search performed by the gendarmerie at the residences of Greek Catholic monks in Munkács on 23 March 1939, an operation conducted in search of arms as well as press material aimed against the Hungarian state. The operation took place following the reannexation of Transcarpathia by the Hungarian army and the subsequent introduction of military administration in the region. The gendarmerie were distrustful of the monks of the Basilian Order, which was clearly sympathetic with the Ukrainian cause, giving them enough reason for a raid. In the article I also aim to present the fact that the search was followed by a Hungarian official investigation due to a suspicion of anomalies in the work of the gendarmerie. The main findings of the investigation will be shown in detail as well as the similarities and differences between the findings and results of the official investigation and the reports of the monks themselves. I also considered it crucial to present the responses the search received from abroad as well as the reactions of actors in Hungarian internal politics on the matter.

Kényszerű megálló. Matkiv, 1958

Fortepan / Répay András

= Irat által homályosan =
////////////////////////////////////

Az „ukrán Csapajev”, Mikola Scsorsz lovasszobra
a kijevi Tarasz Sevcsenko sugárúton, 1959

Fortepan /Dobóczy Zsolt